

ԿՈՎԿԱՍԻ ԹՈՒՐԳ ՄԱՄՈՒԼԸ

Այնպէս լուր կար, թէ «Շարքի-Ռուս»-ը այս տարւան սկիզբէն պիտի դառնար ամենօրեայ: Բայց, նկատի ունենալով այն սառն ընդունելութիւնը, որ թուրք հասարակութենէն կուտուրապէս շատ աւելի բարձր ժողովուրդներ, ինչպէս հայերն ու վրացիները, ցոյց կու տան իրենց պարբերական հրատարակութիւններուն, կարելի էր հաստատապէս կարծել, որ ամենօրեայ «Շարք-Ռուս»-ը յաջողութիւն չպիտի ունենար: Շահ-թախթինսկի՝ «Թուրք և թաթար ժողովրդեան դիմում» վերնագրով յօդուածի մը մէջ, «Շարքի-Ռուս»-ը օրաթերթ դարձրնելու հարցին վրայ խօսելով կը գրէ. «Երացի հայ և վրացի ազգերը մէկէ աւելի ամենօրեայ լրագիր ունին: Մենք ալ այն մտածումն ունեցանք, որ մեր թերթը ամենօրեայ դարձնելով՝ վերոյիշեալ լրագիրներու նման, հանապազօրեայ կեանքը մեր ընթերցողներին ծանօթացնենք: Հարկաւոր ձեռնարկութեանց դիմեցինք, որպէզի ոռւսական այս տարեգլխին «Շարքի-Ռուս»-ը շաբաթը երեք անգամի տեղ ամեն օր հրատարակենք: Մինչև այսօր բաժանորդագրութիւն չբացինք, որովհետև չգիտէինք թէ շաբաթ քանի անգամ պիտի հրատարակենք:» Բայց Շահ-թախթինսկիի տուած բացատրութիւններէն կը հետևի, որ թերթին բաւականաչափ բաժանորդ գրուողներ չըլլալու պատճառով, «Շարքի-Ռուս»-ը պիտի շարունակուի հրատարակուիլ առաջուան պէս շաբաթը երեք-անգամ գոնէ առայժմ: Գոնէ առայժմ ըսինք, որովհետև թուրք խմբագիրը տակաւին իր յոյսը բոլորովին չէ կտրած: Ո՞վ գիտէ, գուցէ տարւան ընթացքին մէջ բաժանողներն այնքան շատնան որ «Շարքի-Ռուս»-ը յաջողի ամենօր երեւնալ: Ու այս պատճառով Շահ-թախթինսկի անգամ մըն ալ կը բացատրէ իր ուղղութիւնը՝ «որ ազգին բաղաբաղը»

Թուֆեան ծառայել է. քաղաքակրթութիւնը կարիքը մեզ համար կենսական է: Մեր դրացիներն ամենքն ալ քաղաքակրթուած (?) ըլլալուն, առևտուրի, վաստակի, արհեստներու, երկրագործութեան, մէկ խօսքով կեանքի կոիւն մէջ անոնց հետ կարենալ մըրցելու և մեր ժողովուրդի, մեր ցեղի գոյութիւնը ապահովելու համար պէտք է մենք ալ անոնց պէս քաղաքակրթուինք: Ապա թէ ոչ մեր քաղաքակրթուած դրացիները մեզ տրորելով աշխարհէն բնաջինջ կ'ընեն, ինչպէս որ Ամերիկա զաղթող եւրոպացիները բնաջինջ ըրին Ամերիկայի նախկին բնիկ ժողովուրդը:

Այս տեսակ կարգ մը խորհրդածութիւններէ յետոյ, կը վերջացնէ յօդուածը հետեւեալ միամիտ և ծիծաղաշարժ կոչով. «Շնորհք արէք, եղբայրներ. մէկ տարւան համար եօթ բուրլի՝ ձեր մայրենի լեզուով աշխարհի վիճակն ու կացութիւնը ցոյց տուող մէկ լրագրի համար մեծ բան չէ. մեր յաճախողները պէտք է շտապեն» ևայլ ևայլ:

Թիֆլիսի թուրք լրագիրը հայ աշխատակից մըն ալ ունի, որը երբեմն կ'երեւայ «Շարքի-Ռուս»-ի մէջ այս կամ այն հարցը արծարծելու համար: № 4-ի մէջ «Անգործ և թշուառ մարդիկ» վերնագիրը կրող յօդուած մը ստորագրած է, որով թուրք ունեւորները կը հրաւիրէ օգնութեան ձեռք կարկառել, դրամով կամ գործով հայթայթելով օժանդակել անոնց, որոնք բախտի բերումով թշուառութեան մատնուած՝ փողոցներու մէջ քաշ կու գան: Պէտք է ըսել, որ այդ հայը բացատրութիւն մը չի կազմեր թուրք թերթի աշխատակցելով: Ինչպէս Կովկասի և Ռուսաստանի մէջ խմբագրուող ռուս թերթերը հայ աշխատակիցներու բաւական մեծ թիւ մը ունին, նոյնպէս Պոլսի հրատարակուող թուրք թերթերու մեծագոյն մասը հայ աշխատակիցներ և նոյնիսկ խմբագիրներ ունին: Օրինակ Պոլսի «Սաբահ» թուրք ամենատարածուած թերթերէն մէկուն հրատարակիչը՝ Միհրան Էֆէնդի կոչուող հայ մըն է, և իր գլխաւոր աշխատակիցները հայեր են: Հայը, որ կլիմայի և որ հողի վրայ ալ գտնուի, միջավայրի պայմաններուն յարմարուելու զարմանալի դիւրաթեքութիւն և եռանդ ցոյց կու տայ: Օրինակ, այդ «Սաբահ»-ը Միհրան Էֆէնդիի ձեռքով այնպէս յաջող շաւղի մը մէջ դրուած է, որ գուցէ թուրք մը, իր ամբողջ հայրենամոլութեամբ, անկարող պիտի ըլլար միևնոյն յաջողութիւնը ձեռք բերելու:

«Շարքի-Ռուս»-ի № 14-ի մէջ տպուած է ռուս-ճապոնական պատերազմի առիթով, Կովկասի շէյխ-իւլ-իսլամ Ախունդ զադէի շրջաբերականը՝ ուղղուած Կովկասի շիա դաւանութեան պատկանող բոլոր զադիներուն: Մաղթելով ռուսական զօրքին՝

յաղթութիւն կռապաշտ ճապոնցիներու դէմ, ի մէջ այլոց կ'ըսէ. «Յիշեցէք և բոլոր մահմէդականներուն յիշեցուցէք սուրբ դուրանի մէջ կռապաշտներու մասին գրուածը: Կռապաշտները ամեն ժամանակ և ամեն տեղ անուղղայ կերպով իրաւունքը չընդունելուն պատճառաւ միշտ Աստուծոյ արհամարհանքովը պատժուած են և անոնք մարդկութեան համար վնասակար հաշուելով անոնց ջնջումը պատուիրուած է Աստուծոյ կողմէ»:

«Շարքի-Ռուսի» այդ միւսնոյն թիւին մէջ Գանձակէն ուղղուած թղթակցութիւն մը կը ծանուցանէ, որ տեղացի թուրք երիտասարդութիւնը՝ Միրզա Ֆէթհ Ալի Ախունդովի՝ թուրք թատրոնի հիմնադրին մահուան յիշատակելին առիթով քաղաքի կլիւբին մէջ ներկայացում մը կազմակերպելու է ի նպաստ Գանձակի ռուս-թուրքական այգեգործութեան ռեսուսիտացիան: Սաղացիք են Ֆէթհ Ալի Ախունդովի «Հաջի Դարա» կատակերգութիւնը: Ներկայացման հանդիսատեսն են եղբր կարգ մը պաշտօնական անձեր, ինչպէս քաղաքի կառավարիչը և գեներալ մայոր Ֆլէշիը որոնց կլիւբ մտնելը ներկաներու կողմէ «ուրբա»-ներով ողջունուելու է: Ներկայացումը աւարտելէ յետոյ, որը թղթակցի վկայութեան նայելով շատ յաջող անցել է, բազմութիւնը «ուրբա»-ներով ճամբայ է դրել կառավարիչը մինչև տունը. ինչպէս ներկայացումէն առաջ, նոյնպէս ճանապարհին զինուորական նուազախումբը ռուսական ազգային օրգներդն է ածել:

№ 16-ի մէջ նկարագրութիւնը կայ այն հանդիսաւոր մաղթանքին, որը փետր. 8-ի կերակի օրը կատարուեցաւ շիա դաւանանքի շէյխ-իւլ-իսլամի կողմէ մահմէդական ամբողջ հոգևորականութեան և ժողովրդի ներկայութեամբ: Մաղթանքէն առաջ շէյխ-իւլ-իսլամը հետեւեալ կարճ ճառն է արտասանել «Մենք այստեղ գտնուողներս շիա ենք, սիւննի ենք, թուրք, չէրքէզ, լէզգի ենք. մեր դաւանանքն ու լեզուն տարբեր է. բայց մեզ միացուցած է ու այստեղ հաւաքած է իսլամ կրօնքի հետ մեր աշխարհակալ ռուս կայսեր նկատմամբ մեր սրտերու մէջ սնուցած սիրոյ և ծառայութեան ընհանուր և նուիրական զգացումը: Մեր հաւաքուելուն նպատակը՝ բարձրեալին Աստուծոյ յղել է մեր սրտագին աղօթքները, որպէսզի ռուս զէնքին կատարեալ յաղթութիւն շնորհէ ճապոնցիներու դէմ: Իսլամական կրօնքը մեր վրայ պարտք կը դնէ որ մեր հոգին, մեր ունեցած չունեցածը զոհենք մեր հայրենիքը եղող մեծ Ռուսաստանին»: Նոյն մտքով, կարճ քարոզ մը տուել է նոյնպէս Թիֆլիսի միւսուլման, Հիւսէյն Էֆէնդի:

Ինչպէս ընթերցողներուն յայտնի է, ղուրանը կրօնական գուցէ ամենախրթին գիրքն է, որ գոյութիւն ունեցած ըլլայ, Իսլամ հասարակ ժողովուրդը մէկ կողմ թող մնայ, գրագէտ, գարգացած թուրքերը անգամ անկարող են թափանձելու անոր գաղտնիքներուն: Արաբերէնի չափազանց խորունկ հմտութիւն հարկաւոր է ըմբռնելու համար մարգարէի մթաքօղ խօսքերուն իմաստը: Մահմէդականներու մէջ, ընդհանրապէս կրօնի ուսուցումը կը կատարուի ղուրանը առանց հասկնալու բերան ընել տալով:

Արդ՝ «Շարքի-Ռուս»-էն (№ 16) կ'իմանանք թէ Բագուի «յայտնի իւլէմաներէն» Աղամիր Քէրիմ աղան ղուրանի մեկնութիւն մը պատրաստեր է Ատրպատականի թուրք բարբառով: Գրքի տպագրութեան ծախքը յանձն է առեր Զէյն-էլ Արէղին թաղիւնը: «Շարքի-Ռուս» կը գրէ. «Քէրիմ աղան իրմէ առաջ շիա մեկնաբաններու արաբերէն և պարսկերէն լեզուով կատարած մեկնութիւնները մեր ժողովրդի լեզուին վերածելու և մեր բարբառը մեկնաբանութեան լեզուի մը զարգացողութեան աստիճանին հասցնելու և կրօնական լեզու մը դարձնելու ջանքով չի բաւականանար: Շիաականութեան մէջ մեկնաբանութեան մասին այժմ տիրող մտքերն ու հայեացքները բարձրացնելու, լուսաւորելու և ողջամտութեան աւելի մօտեցնելու համար ձեռք զարկած է իր աշխատութեան: Աղամիր Քէրիմ կոխոտուած ճամբաներէն գնացող մը չէ, այլ նորասէր մը, բարենորոգիչ մը: Ատոր գործին արժանիքը՝ թուրքերէն լեզուով գրուած ըլլալէն աւելի, ներկայ ժամանակի շիաներուն՝ մեկնութեան մասին ունեցած գաղափարին և իսլամութեան հիմքը ըմբռնելու կարողութեան մէջ պէտք է փնդրել: Եթէ ես Քէրիմ աղայի տեղն ըլլայի, այդ մեկնաբանութիւնը ոչ միայն թուրքերէն, գուցէ պարսկերէն լեզուով ալ չէի գրեր, այլ արաբերէն, որպէսզի աշխարհի ամեն անկիւնները գտնուող մահմէդականները մտքերէս կարողանային օգտուիլ: Թուրքերէնով, այն ալ Ատրպատականի թուրքերէնով Աղամիրի արտայայտած նոր գաղափարները կարդացող հասկցող ժրջան մարդ կարող ենք գտնել— շատ քիչ, որովհետեւ մեկնաբանական գիտութեան նախապատրաստուած քիչ անձեր կան ժողովուրդի մէջ: Այսու հանդերձ հեղինակը մեծ ծառայութիւն մատուցած է մահմէդականութեան: Թող թուրքերէն օրինակները շատ չկատարուին, լինչ փաստ. ինքը Քէրիմ աղան կամ ուրիշ մը կարող են դործը պարսկերէնի և արաբերէնի թարգմանել. այն ժամանակ հեղինակին նոր գաղափարները և հայեացքները ընդհանուր օգտակարութիւն մը կ'ունենան:

Ղուրանի թարգմանութեանց պէտքը շեշտելով՝ Շահթախ-
թինսկի կը հաղորդէ, որ այդ պահանջը արդէն լրացուած է:
Երևանի նահանգի, Էջմիածնի գաւառի մոլլաներէն Միրզա-
Աբդ-իւլ-Հասան ձեռնարկած է թարգմանութեան և իր թարգ-
մանութենէն նմոյշ մըն ալ ղրկած է «Շարքի-Ռուս»-ին: Գործը
ներկայացուեր է Անդրկովկասի շէյխ-իւլ-իսլամին և թուրք
խմբագիրը յոյս կը յայտնէ որ շուտով կը սկսուի տպագրու-
թիւնը: «Շարքի-Ռուս»-ի կարծիքով թարգմանութիւնը յաջող
է և դիւրահասկանալի:

ՏԻԳՐԱՆ